

Sebastian Lindberg

Yksinäinen kosmopoliitti

Carl Enckell Pariisin-lähettiläänä ja Suomen ulkopoliittinen kulttuuri 1919–1927

Olen yllätynyt, että hallitus pitää lausuntojani halventavina. Suomen Pariisin-lähettiläällä on isänmaallinen vastuu avoimesti lausua hallitukselle Pariisissa saamansa käsityksen valtion kohtalonkysymyksistä, vaikka nämä aiheuttasivat henkilökohtaista tyytymättömyyttä, enkä epäile, että minun asemassani, hallituksen kannasta poikkeavien mielipiteiden salailu ansaitsisi, isänmaallisesta näkökulmasta, voimakkaat moitteet.¹

Pariisi oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen maailmanpolitiikan keskipiste.² Suomen Pariisin-lähettiläänä vuosina 1919–1927 toimi Carl Enckell, entinen ulkoministeri, teollisuusjohtaja ja ministerivaltiosihteeri. Vastaisenäistyneessä Suomessa maan harvat lähettiläät eivät ainoastaan raportoineet kohdemaansa tilanteesta, vaan pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan kotimaansa ulkopoliittikkaan, mikä kiristi välejä lähetystöjen ja Helsingin välillä.³ Enckellin kohdalla aktiivinen ote korostui, ja hänen taipumattomuutensa johti myös henkilösuhteiden kiristymiseen lähetystön sisällä. Käsittelen tässä artikkelissa Carl Enckellin roolia diplomaattina vuosina 1919–1927. Artikkelin keskeisenä lähdeaineistona käytän Enckellin raportteja, Kansallisarkistossa säilytettävää Enckellin yksityisarkistoa sekä Enckellin vuonna 1956 julkaisemia muistelmia.⁴

Perinteisesti diplomatian historia on keskittynyt valtioiden ja valtionpäähenkilöiden väliseen diplomatiaan. Näin ollen yksittäiset diplomaatit ovat usein jääneet pienemmälle huomiolle. Viimeisimpinä vuosikymmeninä on diplomatian historiassa kuitenkin ollut havaittavissa kulttuuri- ja sosiaalishistoriallinen käänne, jonka keskeisenä antina on muun muassa ollut yksittäisten ulkopoliittisten toimijoiden esiin nostaminen sekä heidän eroavien taustojensa ja diplomatian muuttuvien käytäntöjen tarkasteleminen.⁵ Lähestymistapoja on vakiinnuttanut ennen kaikkea viimeisen vuosikymmenen aikana New Diplomatic History -verkosto. Niin kutsutussa uudessa diplomatian historiassa on pyritty siirtämään painotus ulkopoliittikan tuloksista ulkopoliittikan muodostumiseen ja prosesseihin. Uusi diplomatian historia ei edusta tarkoin määriteltyä metodologista tai teoreettista tutkimusotetta, vaan pikemmin erinäisten uusien tutkimusnäkökulmien yhteen tuomista. Niissä korostuu kansainvälisten suhteiden historian tutkiminen ennen kaikkea kulttuuri-, sosiaali- ja mikrohistoriallisista näkökulmista.⁶

Diplomatian historiaa on aikaisemminkin lähestytty etenkin sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta. 1960-luvulla Yhdysvaltojen kylmän sodan voimapolitiikan reaktiona diplomatian käsitettä pyrittiin tietoisesti laajentamaan niin, että se kattaisi muun muassa kulttuuri- ja talousdiplomatian. Tavoitteena oli päästä irti mieli-

1. "Förvänad erfara regeringen betecknar mina uttalanden nedsättande. För Finlands minister i Paris är det fosterländsk plikt öppet uttala för regeringen sin egen på opinionen i Paris byggda uppfattning om rikets livsintressen även om därmed väckes personligt missnöje, och tvivlar ej att i min ställning hemlighållande av mina från regeringens avvikande åsikter skulle från fosterländsk synpunkt förtjäna skarpt klander" Carl Enckell (CE) rapporti (R)-38 15.10.–3.11.1919, 5 C 6, Ulkoministeriön arkisto (UMA).
2. Juhani Paasivirta, *Suomen diplomaattiedustus ja ulkopoliittikan hoito itsenäistymisestä talvisotaan*. WSOY 1968, 64–65.
3. Paasivirta 1968, 64–65.
4. Carl Enckell, *Politiska minnen I*. Söderströms 1956a; Carl Enckell, *Politiska minnen II*. Söderströms 1956b.
5. Houssine Alloul & Michael Auwers, What is (New in) New Diplomatic History? *Journal of Belgian History* 4 (2018), 113–114.
6. Albertine Blomendal, *Reframing the Diplomat. Ernst van der Beugel and the Cold War Atlantic Community*. New Perspectives on the Cold War 3. Brill 2018, 1, 9, 11, 319; Giles Scott-Smith & Kenneth Weisbrode, Editorial. *Diplomatica* 1 (2019), 2–3; Barbara Keys, The Diplomat's Two Minds. Deconstructing a Foreign Policy Myth. *Diplomatic History* 44 (2020), 7–8, 20–21.

kuvasta, jossa diplomatia nähtiin pelkästään sodankäynnin esiasteena. Käytännön diplomatian muuttuessa myös diplomatian historian tutkimuksessa tehtiin avauksia, jossa diplomatiaa lähestyttiin sosiaalishistoriallisista näkökulmista.⁷ Euroopassa etenkin ranskalaiset historioitsijat kiinnostuivat samaan aikaan, *Annales*-koulukunnan inspiroimina, diplomatian historian rakenteellisesta ulottuvuudesta, ja esimerkiksi Länsi-Saksassa keskusteltiin kiivaasti Kolmannen valtakunnan ulkopolitiikan sosiaalishistoriallisista selitysmalleista.⁸

Niin kutsutun uuden diplomatian historian kenties merkittävin ero vanhempiin sosiaali- ja kulttuurihistoriallisiin traditioihin on sen irtautuminen valtiokeskeisyydestä. Sen lisäksi, että tutkimuksessa pyritään huomioimaan ei-valtiolliset toimijat, pyritään myös perinteinen valtion edustaja näkemään yksilöllisenä kulttuuri-sosiaalisena toimijana.⁹ Artikkelillani on juuri tällainen tavoite. Siinä missä vanhemmat sosiaali- ja kulttuurihistorialliset traditiot kumpusivat reaktiosta historismisille ja lähteille alisteiselle metodologialle, pyrkii uusi diplomatian historia pikemminkin rakentamaan sovintoa perinteisen diplomatian historian ja puhtaasti rakenteellisten lähestymistapojen välillä, mikä myös selittänee sen avoimen määritelmän.¹⁰

Lähtökohtien moninaisuuden takia diplomatian historian kulttuuri- ja sosiaalishistoriallista käännettä on kuvailtu esimerkiksi kansainvälisten suhteiden kulttuurihistoriaksi, diplomatian kulttuurihistoriaksi tai diplomaattisen kulttuurin historiaksi. Olen tässä artikkelissa valinnut käsitteeksi laveamman ulkopoliittisen kulttuurin. Valinta perustuu sekä suomalaisessa historiankirjoituksessa totutumpaan ulkopolitiikan historian käsitteeseen (diplomatian historian sijaan). Ajatuksena on myös, että ulkopoliittinen kulttuuri kuvaa paremmin sitä, että lähestymistavalla pyritään laajentamaan diplomatian historian horisonttia perinteisiä diplomaattisia toimijoita laajemmalle. Tarkastellessani keskeistä suoma-

■ Kuva 1. Carl Enckellin A. K. Cajanderin I hallituksen (2.6.1922–14.11.1922) virkaanastujaismuotokuva. Enckell istui A. K. Cajanderin toimitusministeriössä 1922 ja 1924 ulkoministerinä. Kuva: Rembrandt 1922, Historian kuvakokoelma, Museovirasto CC BY 4.0.

laista ulkosuhteiden vaikuttajaa sovellan uuden diplomatian historian peräänkuuluttamaa diplomaattisten toimijoiden taustan, koulutuksen, sosiaalisen aseman ja maailmankuvan selvittämistä. Tästä näkökulmasta valaisen samalla vastaisenäistyneen maan ulkopolitiikan prosesseja, käytäntöjä ja toimijaverkostoja ja osoitan lähestymistavan tuoman mahdollisuuden laajentaa ymmärrystämme niinkin tutkitusta aiheesta kuin Suomen ulkopolitiikka itsenäisyyden alkuvuosina.

Vaikka Carl Enckell lukeutui Suomen 1900-luvun alun vaikutusvaltaisimpiin diplomaatteihin, on hänen toimintaansa tutkittu yllättävän vähän. Enckellin lähettiläskautta on aiemmin käsitelty Louis Clercin Suomen Pariisin-lähetystön historiassa.¹¹ Koska teos kattaa laajemman ajanjakson ja siinä keskitytään lähetystön his-

7. Diana Carrió-Invernizzi, A New Diplomatic History and the Networks of Spanish Diplomacy in the Baroque Era. *The International History Review* 36 (2014), 606–610.

8. Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship. Problems & Perspectives of Interpretation*. Arnold 2000, 9–11; Louis Clerc, A Renewal of Diplomatic History or the Continuation of Old Trends? Selected Readings from the French-speaking Field of International History. *Diplomatica* 1 (2019), 297–298.

9. Blomendal 2018, 1, 9.

10. Alloul & Auwers 2018, 114.

11. Louis Clerc, *Place de Finlande. Suomen Pariisin-suurlähetystön historia. Une histoire de l'ambassade de Finlande en France*. SKS 2017.

toriaan, jää analyysi ensimmäisen lähettilään toiminnasta suppeaksi. Clerc kuitenkin valaisee monia niitä jännitteitä, joita kuvailen myös tässä artikkelissa. Cecilia af Forselles on puolestaan tutkinut Enckellin varhaista toimintaa vuoteen 1917.¹² Lisäksi af Forselles on julkaissut lyhyen yleiskatsauksen Enckellin diplomaattiturasta sekä tutkinut Enckellin toimintaa niin kutsutussa Ahvenanmaan-kiistassa.¹³

Teollisuusjohtoista ulkopoliittikkaa

Carl Enckell syntyi 1876 Pietarissa suomalais-venäläiseen perheeseen. Perheen taloudellisen ahdingon ja houkuttelevampien uranäkymien takia Enckell vaihtoi vuosisadan vaihteessa paikallaan polkevan upseerinuransa keisarillisessa armeijassa insinöörinopintoihin Dresdenissä. Alanvaihto siivitti nousujohteista uraa teollisuuden palveluksessa. Vuonna 1911 Enckell nousi konepajayritys *Kone- ja Siltarakennusosakeyhtiön* toimitusjohtajaksi.¹⁴ Teollisuusjohtajana Enckell pääsi edustamaan Suomea puolidiplomaattisissa yhteyksissä Pietarin ja suuriruhtinaskunnan välillä.¹⁵ Enckellin toiminta laajensi hänen verkostojaan Venäjällä, rakentaen samalla hänen mainettaan Venäjä-asiantuntijana Suomessa. Vientivetoisen yhtiön johtaminen toi lisäksi kokemusta kansainvälisestä toiminnasta.¹⁶ Ratkaiseva käänne Enckellin uralla oli päätyminen ministerivaltiosihteeriksi keväällä 1917. Tässä ominaisuudessa hän muun muassa hajotti valtiopäivät kesällä 1917, kun Suomi oli hyväksynyt

yksipuolisesti niin kutsutun valtalin.¹⁷ Suomen itsenäisyysjulistuksen jälkeen Enckell nousi P. E. Svinhufvudin ulkopoliittiseksi neuvonantajaksi ja tammikuussa 1918 hänet nimitettiin Suomen edustajaksi Venäjälle.¹⁸

Entisenä keisarillisen armeijan upseerina Enckell oli itsenäistymisen kynnyksellä kannattanut puolueettomuutta maailmansodassa.¹⁹ Palattuaan Suomeen toukokuussa 1918 hän oli kuitenkin siirtynyt saksalaisleiriin. Kannanmuutokseen saattoivat vaikuttaa opinnot Dresdenissä sekä Enckellin saksalaissyntyinen vaimo, Lucy Ponsonby-Lyons, joka herätti varsinkin länsidiplomaattien raporteissa epäilyksiä.²⁰ Tärkein vaikuttava tekijä lienee kuitenkin ollut Enckellin tekemä arvio suurvaltapolitiikasta. Keväällä 1918 Suomella ei ollut muita realistisia liittolaisia tarjolla. Tämän lisäksi Enckellin suurin pelko oli, että uusi, bolševikkivallan syrjäyttävä, porvarillinen Venäjä löytäisi keinon jakaa Itämeren alue Saksan kanssa. Tässä tilanteessa oli järkevää tarrautua Saksaan ja toivoa sen ajavan myös Suomen etua.²¹

Jo ennen vuoden loppua Saksa luhistui ja suur-sota loppui. Muuttuneessa tilanteessa Suomi pyrki valtionhoitajaksi nimitetyn Gustaf Mannerheimin johdolla parantamaan suhteita sodan voittaneisiin ympärystäisiin, Isoon-Britanniaan, Yhdysvaltoihin ja Ranskaan. Marraskuun lopulla nimitetyllä Lauri Ingmanin hallituksella, johon Enckell nousi ulkoministeriksi, ei muuta varsinaista ohjelmaa ollutkaan.²²

12. Cecilia Riska, Koti ja koulu säätyaseman turvaajina. Carl Enckellin tausta ja kasvuympäristö. *Historiallinen Aikakauskirja* 91 (1993), 121–129; Cecilia af Forselles-Riska, *Brobyggaren. Carl Enckells liv och verksamhet fram till slutet av 1917*. SLS 2001; Cecilia af Forselles-Riska, Suomen viimeinen ministerivaltiosihteerin. *Historiallinen Aikakauskirja* 101 (2003), 411–418.

13. Cecilia af Forselles, Carl Enckells förhandlingsstrategi vid Ålandsfrågans internationella behandling 1919–1921. Teoksessa Kerstin Smeds, Rainer Knapas & John Strömberg (toim.) *Boken om vårt land 1996. Festskrift till professor Matti Klinge 31.VIII 1996*. Otava ja Söderström & Co. 1996; Cecilia af Forselles-Riska, Carl Enckell. Teoksessa Arto Mansala & Juhani Suomi (toim.) *Suomalainen diplomaatti. Muotokuvia muistista ja arkistojen kätöistä*. SKS 2003.

14. af Forselles-Riska 2001, 80, 88.

15. Enckell 1956a, 64; Hannu Heikkilä, Paasikivi pankkimieheksi. Teoksessa Tuomo Polvinen, Hannu Heikkilä ja Hannu Immonen J. K. Paasikivi. *Valtiomiehen elämäntyö I 1870–1918*. WSOY 1989, 243–264; af Forselles-Riska 2001, 151–152, 166–168.

16. Lennart Gripenberg, *Kone- ja Siltarakennusosakeyhtiö 1892–1932 sekä sen edeltäjät*. Suomen kauppa ja teollisuus 1932, 103–104.

17. Enckell 1956a, 103–106; af Forselles-Riska 2001, 176–177.

18. Enckell 1956a, 171, 260; Paasivirta 1968, 42; Polvinen 1989, 327; af Forselles-Riska 2001, 213.

19. af Forselles-Riska 2003, 43.

20. PM 12.6.1918, 30, CEA, KA; Vesa Vares, *Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa*. WSOY 1996, 180. Enckell oli tavannut tulevan vaimonsa opiskeluaikoina Dresdenissä ja liitto solmittiin 1903. Lucy Ponsonby-Lyons oli saksalaisen aatelistaustaisen Celeste von Hippelin ja Preussin armeijassa palvelevan englantilaisen ammattipuseerin George Alfred Ponsonbyn tytär. af Forselles-Riska 2001, 38.

21. PM 17.6.1918, 30, CEA, KA; Polvinen 1989, 370–371.

22. Tuomo Polvinen, *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920 II, toukokuu 1918–joulukuu 1920*. WSOY 1971, 108.

Ulkopolitiikan johto oli vahvasti valtionhoitajan käsissä, joka vihki päätöksentekoon ainoastaan pienen ydinryhmän, johon kuului Enckellin lisäksi sotaministeri Rudolf Walden ja apulais-ulkoministeri Leo Ehrnrooth.²³ Miehiä yhdisti paitsi näkemys ulkopolitiikan suunnasta, myös kulttuurinen, perheellinen ja kielellinen tausta. Molempien ulkoministerien isät olivat tehneet pitkän uran Venäjän armeijassa, ja sekä Enckell että Walden olivat saaneet sotilaskoulutuksen Haminan kadettikoulussa. Muistelmissaan Mannerheim toteaa, että tunsii yhdeksän vuotta nuoremman Enckellin jo heidän yhteisiltä ajoilta kadettikoulussa.²⁴ Ratkaisevampaa lienee ollut, että Enckellin perhe- ja koulutustausta nostatti hänen osakkeitansa Mannerheimin silmissä, mikä mahdollisti pääsyn valtionhoitajan sisäpiiriin. Muistelmissaan Enckell toteaa, että oppi tuntemaan Mannerheimin juuri vuosina 1918–1919.²⁵

Myös Enckell oli alkanut myötäillä ympärysvaltamielistä politiikkaa. Muutos oli linjassa teollisuuspiirien vuodenvaihteen 1919 laajemman siirtymän kanssa. Venäjän ja Saksan vientimarkkinoiden luhistuttua näissä piireissä oli palattu kannattamaan ympärysvaltasuuntausta, jotta vientikanavat länteen pysyisivät avoimina.²⁶ Näihin piireihin lukeutuivat niin Enckell kuin metsäteollisuusmiehet Ehrnrooth ja Walden, epäsuorasti ystävä- ja sukupiirin kautta myös Mannerheim. Af Forselles on painottanut, että Enckell, pohjimmiltaan teollisuusmies, kykeni pragmaattiseen reaalioliittiseen laskelmointiin.²⁷ Todennäköisesti Enckellin puolueoliittinen riippumattomuus ja omakuva ulkopuolisen asiantuntijana mahdollistivat hänen sulavan liikkumisen suurvaltaleirien välillä 1917–1919.

Kai Häggman on tuonut esiin, kuinka monet 1900-luvun alun teollisuuspiirien johtavista henkilöistä liikkuvat sulavasti elinkeinoelämän ja valtion virkojen välillä. Häggmanin mukaan näissä piireissä ei nähty eroa valtion ja vientiteollisuuden intressien välillä.²⁸ Tästä näkökulmasta on tarkasteltava Enckellin päättämistä ulkopolitiikan pariin itsenäisyysajan murroksessa. Muistelmissaan Enckell toteaa, että tunsii itsensä ”moraalisesti velvolliseksi” avustamaan valtiota sen ulkopoliittisissa kiistankysymyksissä.²⁹

Enckellin omistautuminen ulkopolitiikalle jatkui keväällä 1919 hänen tultua nimetyksi Suomen edustajaksi Versaillesin rauhankonferenssiin ja myöhemmin samana vuonna Suomen Pariisiin lähettiläiksi.³⁰ Suomen itsenäistyttyä oli koko ulkoasiainhallinto, joka ei muista hallinnonhaharoista poiketen ollut kuulunut suuriruhtinaskunnan valtakoneistoon, rakennettava tyhjästä. Tehtävää vaikeutti se, että ministeriöön ei haluttu muiden hallinnonalojen entisiä virkahenkilöitä, vaan uusia ulkoasioiden taitajia.³¹ Maan uusiksi lähettiläiksi löydettiin soveltuvia vieraiden kielten ja ulkopolitiikan osaajia lähinnä kahdesta eliittiryhmästä: yliopistotutkijoista ja elinkeinoelämän edustajista.³² Enckell edusti näistä selvästi jälkimmäistä ryhmittymää.

Enckell näki Suomen tunnetuksi tekemisen ja yleisen mielikuvan parantamisen olevan kaikkien lähettiläiden tärkein tehtävä.³³ Pariisissa 1919 tämän tehtävän merkitys korostui, kun pyrkimyksenä oli pitää kysymys Suomen rajoista rauhankonferenssin ulkopuolella. Ratkaisevaa oli levittää tietoa maasta ja sen historiasta, jotta Suomea ei liitettäisi konferenssissa käsiteltävään ”Venäjäkysymykseen.” Enckellin raportit ja kirjeenvaihto kielivät hänen tekemästään aktiivisesta lobbaa-

23. Jukka-Pekka Pietiäinen, *Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881-1919*, Weilin + Göös 1986, 352; Jukka-Pekka Pietiäinen, Suomen ulkopolitiikan alku. Teoksessa Ohto Manninen (toim.) *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 3. Katsetulevaisuuteen*. Valtionarkisto 1992, 381-383; Vares 1996, 189.

24. Gustaf Mannerheim, *Minnen Del I. 1882-1930*. Holger Schildts Förlag 1951, 328.

25. Enckell 1956b, 384-385, 389.

26. Markku Kuisma, *Sodasta syntynyt. Itsenäisen Suomen synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhaan 1914-1920*. WSOY 2010, 197.

27. af Forselles-Riska 2003, 39-40.

28. Kai Häggman, *Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa*. SKS 2006, 17-20.

29. Enckell 1956b, 368.

30. CE Rudolf Holstille 22.9.1919, 38, CEA, KA.

31. Jukka Nevakivi, *Ulkoasiainhallinnon historia 1918-1956*. Ulkoasiainministeriö 1988, 39.

32. Kuisma 2010, 93-94.

33. CE-R 150 17.-20.5.1925; CE-R 156 9.1.1926; CE R-167 5.2.1927, 5 C 6, UMA.

misesta asian saralla ympärysvaltojen keskuudessa.³⁴ Kuten Markku Kuisma on osoittanut, edistivät johtavat teollisuuspiirit samalla aktiivisesti samaa asiaa länsikontaktiensa kautta.³⁵ Enckellin kirjeenvaihdosta käy myös ilmi, että diplomaattiedustus ja teollisuuspiirit olivat tiiviissä yhteistyössä vaikuttamispyrkimyksissään.³⁶ Virallisen ja epävirallisen diplomatian yhteistyötä helpotti, että asianomaiset tunsivat toisensa jo entuudestaan. Yhteistyön ansiosta Suomi onnistui välttämään rajakysymyksen nousemisen rauhankonferenssin agendalle, ja toukokuussa 1919 kaikki johtavat länsivaltiot olivat tunnustaneet maan itsenäisyyden.

Mannerheimilaisen ulkopoliitiikan haastajat

Mannerheimin ulkopoliitiikalla oli kaksi tavoitetta: länsivaltojen tunnustusten saaminen Suomen itsenäisyydelle ja ympärysvaltojen tuen saaminen Suomen johtamaan interventioon Venäjän sisällissodassa.³⁷ Ratkaisu kumpaankin kysymykseen odotettiin löytyviksi rauhankonferenssista. Pariisiin lähetettiin alkuvuodesta 1919 Adolf Törngrenin johtama delegaatio.³⁸ Pariisissa delegaatio riitautui nopeasti paikallisen Erik Ehrströmin johtaman ”epävirallisen edustuksen” kanssa. Leo Mechelin oli vuosisadan vaihteessa lähettänyt Ehrströmin Pariisiin keräämään tukea venäläistämistoimia vastaan. Suomen itsenäistyttyä Ehrström oli ulkoministeriön siunauksella jatkanut epävirallisena edustajana Ranskassa. Suomen edustajana toimimaan tottunut Ehrström ei virallisen edustuksen saavuttua halunnut tunnustaa Törngreniä uudeksi edustajaksi. Kiistan jatkuessa ulkoministeri Enckell ei nähnyt muuta vaihtoehtoa kuin erottaa Ehrström valtion palveluksesta.³⁹

Huomattavasti tulehtuneemmiksi delegaation sisäiset suhteet muuttuivat, kun Enckell

maaliskuun puolivälissä lähetettiin Pariisiin. Törngrenin ja Enckellin henkilökemiat eivät kohdanneet, ja lopulta Törngren irtautui virallisesta delegaatiosta ja perusti oman epävirallisen Suomen asioiden toimiston.⁴⁰ Ennen Törngrenin sivuuttamista Enckell oli kerennyt uhata omalla lähdöllään, mikäli johtotehtäviä ei keskitettäisi hänelle. Entisenä ministerinä Enckell ei halunnut alentua ”sihteerin tehtävään.”⁴¹ Edustuksen riitaisat suhteet kuvaavat hyvin nuoren ulkoministeriön hapuilevaa alkutaivalta, jolloin diplomatian hierarkioita ja käytäntötapoja vielä suurilta osin opeteltiin.⁴² Varsinkin Pariisissa asiaa pahensi se, että kaupungissa jo vuosisadan vaihteessa vaikuttaneet erinäiset epäviralliset edustajat eivät vielä olleet tottuneet siihen, että maalla oli nyt virallinen edustus. Ehrströmin lisäksi Pariisissa vaikutti lukuisia kulttuuri- ja poliittikkopiireihin kuuluvia henkilöitä, jotka olivat saapuneet kaupunkiin 1800-luvun lopulla keräämään tukea venäläistämistoimia vastaan.⁴³

Keskeinen syy sille, että Enckell keväällä 1919 oli istuvana ulkoministerinä lähetetty Pariisiin, oli ollut toive, että ratkaisu rauhoittaisi Suomen delegaation keskinäisiä riitoja. Toimenpiteellä tahdottiin sekä sisäisesti että ulkoisesti korostaa, kuka edusti maata Pariisissa. Toinen painava syy oli tärkeäksi mielletty rauhankonferenssi. Valtionjohdossa harkittiin jopa valtionhoitajan lähettämistä Pariisiin.⁴⁴ Kolmas ja tärkein syy oli, että Enckellin tahdottiin Pariisissa luovan pohjaa Suomen interventiolle Venäjän sisällissodassa. Ympärysalloista ennen kaikkea Ranska ajoi voimakkaasti hanketta, jonka tavoitteena oli sotilaallisen intervention kautta horjuttaa Neuvostovenäjän bolševikkihallintoa.⁴⁵

Aikaisemmassa tutkimuksessa on tämä juuri Enckellin lähettämisen kannalta keskeisin syy jäänyt huomioimatta. Ennen lähtöä Mannerheim

34. Katso esim. CE R-1-2, 15.3.1919-3.4.1919; CE R-7, [18.4.1919], 5 C 6, UMA.

35. Kuisma 2010, 197.

36. Katso esim. Hannes Gebhard J.K. Paasikiville 22.11.1918, 3, CEA, KA.

37. Henrik Meinander, *Gustaf Mannerheim. Aristokrat i vadmal*. Otava 2017, 100, 122.

38. Nevakivi 1988, 46.

39. Enckell 1956b, 368; Stig Jägerskiöld, *Valtionhoitaja Mannerheim*. Otava 1969, 49; Pietiäinen 1986, 349, 354.

40. John Uggla Leo Ehrnroothille 5.5.1919; CE R-13 maaliskuu-toukokuu 1919, 5 C 6, UMA; Jägerskiöld 1969, 47-49; Pietiäinen 1986, 354-355, 360.

41. CE:n päiväkirja 30.4.1919, 34, CEA, KA.

42. Leo Ehrnrooth, *Från ett skiftesrikt liv*. Söderströms 1947, 294-295.

43. Clerc 2017, 34-36.

44. Jägerskiöld 1969, 47-48.

45. Margaret MacMillan, *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. John Murray 2001, 77-82.

oli Enckellin muistelmien mukaan antanut tälle tehtäväksi Pariisissa selvittää, mikä on ympärysvaltujen kanta ”Venäjä-kysymyksessä.” Enckellin tuli vakuuttaa bolševisminvastaiset länsivallat siitä, että olisi heidän etunsa mukaista tukea Suomea aseellisessa interventiossa.⁴⁶

Vuosikymmeniä myöhemmin julkaistuihin muistelmiin on syytä suhtautua varauksella. Enckellin raporteista käy kuitenkin ilmi, että hän käytti runsaasti aikaa keskusteluihin interventiomahdollisuudesta vallankumousta paenneiden emigranttipiirien keskuudessa.⁴⁷ Tässä yhteydessä on syytä palauttaa mieleen Enckellin laaja suhdeverkosto Venäjällä. Hän tunsi jo entuudestaan monia niitä johtavia emigrantteja, jotka olivat asettuneet Pariisiin ja joiden tuki Suomen interventiolle oli ratkaiseva.⁴⁸ Enckellin suhtautuminen interventioon ei kuitenkaan ollut yhtä optimistinen kuin Mannerheimin. Enckell korosti ennen kaikkea tarvetta saada liittoutuneiden tuki operaatiolle. Toisaalta hän ei myöskään halunnut sulkea pois interventiota, koska tämä saattaisi vaikuttaa kielteisesti Suomen ympärysvaltasuhteisiin.⁴⁹

Enckelliä, kuten suurinta osaa Euroopan oikeistoa, leimasi maailmansotien välisenä aikana vahva kommunisminvastaisuus, joka myös vaikutti halukkuuteen pitää kiinni interventiooptiosta.⁵⁰ Yllättävämpää on, että Enckell, perhetaustastaan huolimatta, suhtautui epäilevästi myös valkoisiin venäläispiireihin.⁵¹ Enckell kuului siihen sukupolveen, jolle vuoden 1899

helmikuun manifesti oli muodostanut vahvan avainkokemuksen suhteessa Venäjän valtioon.⁵² Enckellin Venäjä-vastaisuuteen lienee vaikuttanut myös hänen isänsä katkeroituminen pakotetun eläköitymisen ja Suomen asevoimien lakkauttamisen myötä vuonna 1903.⁵³ Lisäksi Enckell sai neuvotteluissa emigranttipiirien kanssa parhaimmillaankin ainoastaan hyvin häilyviä lupauksia Suomen itsenäisyyden säilymisestä vastavallankumouksen onnistuessa.⁵⁴ Koko lähettiläskauden ajan Enckell jatkoi tarkasti neuvostovallan kehityksen seuraamista.⁵⁵ Tähän hänellä oli hyvät edellytykset kielitaitonsa ja kontaktiensa ansiosta.

Erik Ehrström teki paluun Pariisiin loppuvuodesta 1920. Tuolloin Enckelliä ulkoministerinä seurannut Rudolf Holsti kiinnitti hänet Pariisiin lähetystöön vakoilemaan Enckelliä. Raporteissaan Holstille Ehrström kuvaili Enckelliä itsekkääksi ja vallanjanoiseksi sekä pyrki maalaamaan Enckellin saksalais- ja venäläismieliseksi horjuttaakseen lähettilään asemaa.⁵⁶ Ehrströmin lähettämisen taustalla oli kasvava konflikti Enckellin ja Holstin välillä. Konfliktin alkujuuret olivat Holstin vastustamassa interventio politiikassa, jota Enckell Holstin mielestä Pariisissa ajoi.⁵⁷ Enckell puolestaan vastusti ennen kaikkea Holstin ajamaa uutta reunavaltiosuuntausta – poliittista ja sotilaallista lähentymistä Baltiaan ja Puolaan – koska katsoi, etteivät suuntauksen kannattajat ymmärtäneet Venäjän intressejä.⁵⁸

Konfliktia vahvisti kahden eturivin ulkopoliittikon omaksumien roolien erot. Epäpoliittiseksi

46. Enckell 1956b, 157–159.

47. CE Leo Ehrnroothille 9.5.1919, 2, CEA, KA; CE R-1-2 15-3.–3.4.1919; CE R-12 maalishuhtikuu 1919; CE R-35 12.–19.9.1919; CE R-38 15.10.–3.11.1919, 5 C 6, UMA.

48. Parhaiten Enckell tunsi entiset ministeripresidentit Aleksandr Kerenskin ja Georgi Lvovin sekä entisen kenraalikuvernöörin Mihail Stahovitšin. af Foreselles-Riska 2001, 180, 186, 189.

49. CE Rudolf Holstille 26.10.1919, 42, CEA, KA; CE R-1-2 15-3.–3.4.1919; CE R-12 maalishuhtikuu 1919; CE R-35 12.–19.9.1919; CE R-38 15.10.–3.11.1919, 5 C 6, UMA.

50. CE R-36 20.–24.9.1919; CE R-52 18.–22.3.1920, 5 C 6, UMA; Odd Arne Westad, *The Cold War. A World History*. Penguin Books 2018, 28.

51. Katso esim. CE R-21 19.–20.6.1919; CE R-27 12.–18.7.1919, 5 C 6, UMA.

52. Viittaan tässä Karl Mannheimin teoriaan sukupolvista, jotka muodostuvat jaetusta sosiaalishistoriallisesta sijainnista ja yhteisistä avainkokemuksista. Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul 1952, 288–297.

53. J. E. O. Screen, Carl Enckell och Finska kadettkåren. Teoksessa Carl Enckell & J. E. O. Screen, *Finska Kadettkåren 1887–1903. Försättning af arbetet under samma rubrik för åren 1812–1887, med kort öfversigt öfver denna period*. SLS 1990, 16–17.

54. Förhållandet till de kontrarevolutionära ryssarna, 13, CEA, KA.

55. CE R-91, 9.4.1921; CE R-109 8.1.1922; CE R-127 27.1.1923; CE R-131 5.5.–8.6.1923; CE R-135 20.11.1923–7.1.1924, 5 C 6, UMA.

56. Rudolf Holsti CE:lle 9.10.1920, 4, CEA, KA; CE:n päiväkirja 26.10.1920; 7.5.1921, 84, CEA, KA; Einar Böök CE:lle 5.6.1922, 1, CEA, KA; af Foreselles-Riska 1996, 352.

57. Heikki Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta*. Jyväskylän yliopisto 1995, 105–106; Enckellin ja Holstin välisestä konfliktista katso myös Vaktjänst. *Svenska Tidningen* 5.1.1921, 1; Budgetbehandlingen i riksdagen. *Vasabladet* 6.3.1921, 1; Eronnut ulkoministeri. *Uusi Suomi* 21.5.1922, 5; Enckell 1956b, 170; Pietiäinen 1986, 381–382.

58. CE R-36 20.–24.9.1919; CE R-38 15.10.–3.11.1919; CE R-75 17.11.1920, 5 C 6, UMA.

ammattidiplomaatiksi itsensä mieltänyt Enckell epäili avoimesti poliittisen Holstin motiiveja. Negatiivinen suhtautuminen Holstiin, jota pidettiin epäilyttävästi vasemmalle kallistuvana, oli yleistä ruotsinkielisessä ja konservatiivisessa oikeistossa 1920-luvun alussa. Samoja asenteita esiintyi myös muualla ulkomaanedustuksessa.⁵⁹ Heikki Roiko-Jokela on korostanut ulkoasiainhallinnossa vallinnutta jakoa vanhemman ja nuoremman sukupolven välillä. Vanhan kaartin diplomaatit, joihin Enckell lukeutui, olivat astuneet virkaan ennen Holstin virkakautta ja jatkoivat ministerinvaihdosta huolimatta vanhan linjan ajamista. Nuoremman polven diplomaatit, jotka yleensä palvelivat lähettilästasoa alemmilla virkaasteikoilla, olivat toisaalta valmiimpia taipumaan ministerin ohjeistukseen.⁶⁰

Konfliktin taustalla vaikutti myös kesän 1919 poliittinen murros. K. J. Ståhlberg oli noussut maan ensimmäiseksi presidentiksi ja syrjäyttänyt Mannerheimin ulkopoliittikan johdosta. Valtio päämiesmuutos johti yrityksiin karsia Mannerheimille uskollisiksi miellettyjä virkahenkilöitä, ja ulkoministeriössä muun muassa Enckell päätyi tulilinjalle.⁶¹ Yrityksissä ei kuitenkaan onnistuttu, todennäköisesti siksi, että Enckell koettiin liian tärkeäksi meneillään olevan Ahvenanmaan kiistan ratkaisemisessa. Kuten Suomen valtionjohdossa yleisesti, myös ulkoministeriössä on nähtävissä, että vuosikymmenen vaihteessa 1920 käytiin kovaa taistelua niin kutsuttujen ståhlbergiläisten ja mannerheimiläisten välillä. Vaikka Ståhlberg ei osallistunutkaan ulkopoliittikan linjojen muodostamiseen, hänen läheisimmät tukijansa, kuten Holsti, olivat aktiivisia tällä saralla, mikä puolestaan herätti vastareaktioita mannerheimiläisessä leirissä.

Jukka-Pekka Pietiäinen on todennut, että Enckell liioitteli myöhemmin muistelmissaan

kriittistä kantaansa reunavaltio politiikkaa ja Holstia kohtaan.⁶² Enckellin myöhempiä raportteja tarkastaessa onkin ilmeistä, että hänen aikaisemmin jyrkkä vastustuksensa laantui keväästä 1922.⁶³ Tähän lienee vaikuttanut ennen kaikkea Neuvostoliiton tunnustaminen länsimaissa, mikä Enckellin käsityksen mukaan heikensi reunavaltioiden turvallisuutta ja laimensi Kansainliiton turvallisuustakuita. Tässä tilanteessa reunavaltioyhteistyö ei välttämättä ollutkaan typerin ajatus. Lisäksi Enckellin veljen, yleisesikunnan päällikkö Oscar Enckellin, reunavaltio politiikkaa kohtaan osoittama kannatus on saattanut vaikuttaa Enckellin mielipiteenmuutokseen.⁶⁴

Riitaisat suhteet ministeriöön johtivat myös siihen, että Enckellin oli ajoittain ohitettava ulkoministeriö ja kerättävä tietoja Suomen muiden lähetystöjen edustajilta.⁶⁵ Varsinkin ympärysvaltamieliset pitivät tiiviisti yhteyttä toisiinsa. Yhteydenpitoa voisi ehkä parhaiten kuvailla epävirallisiksi ulkopoliittisen suuntauksen verkostoiksi. Verkostoihin kuului myös ulkoasiainhallinnon ulkopuolisia mielipidevaikuttajia, yliopistotutkijoita ja poliitikkoja.⁶⁶ Ulkopoliittisen suuntauksen verkostot ymmärretään tässä jokseenkin avoimiksi, osittain päällekkäisiksi ja ajallisesti muuttuviksi väljiksi sidoksiksi, joissa ennen kaikkea korostui tiedon jakaminen ja yhteydenpito.⁶⁷ Suomen varhaista ulkopoliittista kulttuuria tarkasteltaessa on näiden epävirallisempien verkostojen huomioiminen vähintään yhtä tärkeää kuin ennalta asetetun ulkopoliittikan johdon hierarkia.

Koska ulkoasiainhallintoa oltiin 1920-luvun alussa vasta rakentamassa, eikä yhteydenpitoon ja ajatuksenvaihtoon ollut vakiintuneita muotoja, korostui epävirallisten verkostojen merkitys. Roiko-Jokela on osuvasti todennut, että yksilöiden ja suhteiden merkitys korostui nuoren tasa-

59. Ossian Donner CE:lle 22.9.1919; Ossian Donner CE:lle 31.3.1921, 1, CEA, KA; Antti Hackzell CE:lle 22.10.1924, 4, CEA, KA; Polvinen 1992, 92–93, 484–485.

60. Roiko-Jokela 1995, 113–114.

61. Jägerskiöld 1969, 299–300.

62. Pietiäinen 1992, 407.

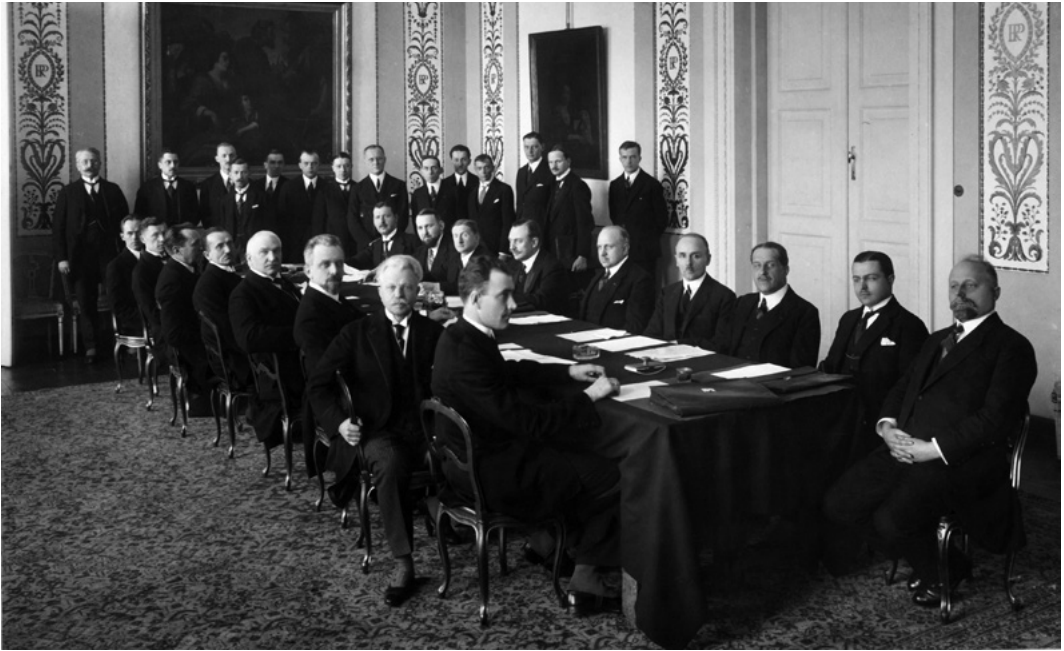
63. Vertaa CE Leo Ehrnroothille 9.5.1919, 2, CEA, KA ja CE R-117 6.3.1922; CE R-118 14.3.1922; CE R-119 30.5.1922, 5 C 6, UMA.

64. Lauri Jonkari, *Kansainliitto Suomen turvallisuuspolitiikassa ja kansainvälisissä suhteissa. Vastaanotto ja vaikutus julkisessa sanassa ja yhteiskunnassa vuosina 1919–1936*. Turun yliopisto 2008, 51.

65. Katso esim. CE Ossian Donnerille 20.8.1920; CE Ossian Donnerille 21.1.1921, 1, CEA, KA.

66. Enckellin kohdalla korostuu yhteydenpito lähettiläisiin Ossian Donneriin Lontoossa ja Harri Holmaan Berliinissä sekä professoreihin Yrjö Hirniin ja Robert Hermanssoniin.

67. Verkostojen käyttöä havainnollistavina käsitteinä historiankirjoituksessa on avattu tarkemmin esim. Elina Seppälä, *Ranskalainen Eurooppa ja suomalainen Suomi. Jean-Louis Perret kulttuurivälittäjänä ja verkostoitujana 1919–1945*. Helsingin yliopisto 2014, 15.

vallan ulkoasiainhallinnossa ja vahvat henkilöt saattoivat ohittaa virallisen hierarkian toteuttaessaan omaa ulkopoliitiikkaansa.⁶⁸ Kuten yllä on kuvattu, verkostot toimivat lisäksi limittäin erityisesti elinkeinoelämän sekä yliopisto- ja kulttuurikentän välillä. Toimijat siirtyivät ulkoasiainhallinnon ja mainittujen kenttien välillä, toivat uusia näkemyksiä ulkopoliitiikkaan ja vakiinnuttivat samalla uutta ulkopoliittista suuntausta yhteiskunnan keskeisillä alueilla.

Geneven internationalisti

Suomen ulkopoliitiikan ensimmäiseksi suureksi koetinkiveksi muodostui kiista Ahvenanmaasta. Usean vuoden kädenvääntö Ruotsin kanssa päättyi kesällä 1921 Kansainliiton päätökseen, jossa vahvistettiin, että saaret kuuluivat Suomelle. Af Forsellesin mukaan menestykselle oli kolme keskeistä syytä. Ensinnäkin Enckell, joka oli edustanut Suomea Kansainliiton käsittelyissä, oli onnistunut keräämään vaikutusvaltaisia liittolaisia Suomelle. Toiseksi Enckell oli menestyksellä levittänyt tietoa saariston historiallisesta kuulumisesta Suomeen. Kolmanneksi Suomi

■ Kuva 2. Reunavaltio politiikkaa käsitellyt ulkoministerikokous Varsovassa 1924. Pöydän vasemmalla puolella kolmas oikealta Carl Enckell ja hänen oikealla puolellaan silloinen Suomen Varsovan-lähettiläs Erik Ehrström. Enckellin vasemmalla puolella Viron ulkoministeri Friedrich Akel ja vastapäätä (neljäs oikealta) Puolan ulkoministeri Maurycy Zamoyski. Kuva: Marjan Fuks Jerozolinska, Historian kuvakokoelma, Museovirasto CC BY 4.0.

hyötyi kansainvälisistä suhdanteista. Ruotsissa Ahvenanmaan-kysymystä ajanut hallitus kaatui syksyllä 1920 ja sitä seurannut toimitusministeriö pyrki välttämään konfliktin eskaloitumista. Samalla liittoutuneet näkivät kysymyksen lähinnä avaimena Suomen mahdolliseen interventioon Venäjän sisällissodassa. Koska interventiooptiota ei tahdottu poissulkea, oli järkevää pitää Suomi tyytyväisenä ja ratkaista kiista sille suotuisalla tavalla.⁶⁹ Lisäksi siirtomaavallat pelkäsivät, että Ahvenanmaasta muodostuu kansainvälinen ennakkotapaus, jota siirtomaat pystyisivät hyödyntämään lyömäaseena itsenäistymistaiteluissaan.⁷⁰

68. Roiko-Jokela 1995, 114.

69. James Barros, *The Aland Islands Question. It's Settlement by the League of Nations*. Yale University 1968, 298–299, 338; af Forselles-Riska 1996, 343, 346, 349; Krister Wahlbäck, *Jättens andedräkt. Finlandsfrågan i svensk politik 1809–2009*. Atlantis 2011, 117.

70. Barros 1968, 266–269.

Vaikka Enckellistä riippumaton kolmas syy varmasti oli merkittävin tekijä Suomen menestykselle Ahvenanmaan-kysymyksessä, tämä korotti Enckellin asemaa Suomen diplomaattien joukossa. 1920-luvun alussa Enckell istui kahdesti ulkoministerinä A. K. Cajanderin toimitusministeriössä 1922 ja 1924. Enckellin arvostuksesta kertoo, että Ståhlberg pyrki pitämään mannerheimilaiseksi mielletyn Enckellin ulkoministeriönä molempien toimitusministeriöiden jälkeen. Samalla se kielii Ståhlbergin pragmaattisuudesta: hän pyrki pitämään ulkopolitiikan ammattilaisten käsissä. Lisäksi Ståhlberg tavoitteli jatkuvuutta ulkopolitiikassa ja oli Enckellin tapaan yleisen länsisuuntautunut.⁷¹ Enckell kuitenkin tyrmäsi presidentin pyynnöt, vedoten rooliinsa epäpoliittisena asiantuntijana, joka ei halunnut sotkeutua politiikkaan.⁷²

Enckell näki 1920-luvun edetessä suurimpana ulkopolitiittisena kysymyksenä itsenäisyyden turvaamisen voimistuvan Neuvostoliiton varjossa.⁷³ Af Forselles on esittänyt, että Enckell edusti 1920-luvulla puolueettomuuslinjaa.⁷⁴ Syvällisemmässä tarkastelussa piirtyy kuitenkin kuva löyhästä länsieurooppalais- ja ranskalaismielisestä linjasta, joka oli selkeää jatkumoa Mannerheimin ulkopolitiikalle. Enckell oli ensimmäisen maailmansodan aikana saanut aitiopaikalta nähdä, kuinka turvallisuuden rakentaminen yhden suurvallan armon varaan ei ollut tuottanut toivottua turvaa. Näin ollen Enckell mielsi Suomen integroitumisen Länsi-Eurooppaan ja itsenäisen

demokraattisen Suomen mielikuvan pönkittäminen kansainvälisissä yhteyksissä parhaaksi tavaksi saavuttaa riittävät rauhantakeet.⁷⁵ Tässä yhteydessä korostui myös Enckellin vahvasti ajama elitistinen kulttuuridiplomatia, johon lukeutui muun muassa Suomi-konserttien järjestäminen Pariisissa. Pyrkimyksenä oli luoda kuvaa Suomesta itsenäisenä, sivistyneenä, kosmopoliittisena ja ennen kaikkea länsieurooppalaisena maana.⁷⁶ Enckell pyrki samalla estämään rinnastusta Baltian maihin, jotka hänen mielestään edustivat matalampaa kulttuurista kehitystasetta.⁷⁷

Samalla Enckellin ajattelussa näkyi vuoden 1899 helmikuun manifestin perintö ja ajatus siitä, että turvallisuustakeet saavutetaan, kunhan vain Suomen tilanne ymmärretään:

Osoittaessamme sisäisesti ja ulkoisesti horjumatonta tahtoa selviytyä itsenäisenä valtiona ja säilyttää valtiollisen arvomme, antavat myös mahdolliset vastustajamme kunnioitusta tälle tahdonvoimalle. Samalla saavutamme maailmanmielipiteen sympatiat ja tärkeän moraalisuuden tuen, joka vaaran hetkellä voi johtaa myös materiaaliseen tukeen.⁷⁸

Enckell näki Kansainliiton parhaana väylänä kaavailemalleen länsi-integraatiolle.⁷⁹ Enckellillä oli aktiivinen rooli Suomen jäsenneuvotteluissa ja hänet nimettiin vuonna 1920 Suomen väliaikaiseksi edustajaksi maailmanjärjestykseen.⁸⁰ Vaikka Enckellin usko Kansainliittoon kärsi 1920-

71. Pekka Hallberg, et al., *Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY 2009, 48–50; Heikki Roiko-Jokela, *Kriisien värjittämät vuodet. Kaarlo Juho Ståhlbergin presidenttikauden ulkopolitiikka 1919–1925*. K. J. Ståhlbergin säätiö 2021, 27.

72. Seppo Laakso, *Hallituksen muodostaminen Suomessa. Tutkimus HM 36 §:n taustasta, genetiikasta, tulkinnasta ja soveltamiskäytännöstä*. Suomalainen lakimiesyhdistys 1975, 215; Magnus Lemberg, *Hjalmar J. Procopé. En politisk biografi*. Schildt 1989, 84–85; Vares 1996, 264–265; 270–271.

73. CE R-150 17.–20.6.1925, 5 C 6, UMA.

74. af Forselles-Riska 2003, 45.

75. CE Lauri Ingmanille [1925], 5, CEA, KA; CE Werner Söderhjelmille 6.3.1926, 7, CEA, KA; CE-R 150 17.–20.5.1925; CE-R 156 9.1.1926; CE-R 167 5.2.1927, 5 C 6, UMA.

76. CE-R 103 10.–31.8.1921; CE R-150 17.–20.6.1925, 5 C 6, UMA; Pentti Savolainen & Matti Vainio, *Aino Ackté. Elämänkaari kirjeiden valossa*. WSOY 2002, 436–437; Helena Tyrväinen, ”La nature de primitif affiné qui le caractérise”. Sibelius’s Music in Paris and the Construction of the Nordic “Other”. Teoksessa Timothy L. Jackson et al. (toim.) *Sibelius in the Old and New World. Aspects of His Music, Its Interpretation, and Reception*. Peter Lang 2010, 404–405.

77. CE R-21 19.–20.6.1919; CE R-36 20.–24.9.1919, 5 C 6, UMA.

78. ”Visa vi inåt och utåt orubblig vilja att fortleva som suverän nation och att bevara vår statliga värdighet, bibringas våra eventuella motståndare respekt för denna viljekraft samtidigt som vi vinna v[ä]rldsoinionens sympatier och värdefulla moraliska stöd, vilken i farans stund kunde giva anledning till ett materiellt sådant.” CE-R-156 9.1.1926, 5 C 6, UMA.

79. CE R-38 26.5.1919; CE R-47 5.–12.2.1920; CE R-51 5.–17.3.1920; CE R-75 17.11.1920; CE R-137 7.10.1924; CE R-141 19.–21.11.1924; CE R-147 20.4.1925, 5 C 6, UMA; Enckell 1956a, 225–227, 238; Enckell 1956b, 49

80. K. J. Ståhlberg CE:lle 24.12.1920, 7, CEA, KA; Enckell 1956a, 217; Enckell 1956b, 48; Pietiäinen 1992, 464; Jonkari 2008, 60–63.

lunun edetessä, hän ei koskaan täysin menettänyt uskoaan siihen.⁸¹ Enckellin vakaumukseen vaikutti hänen kosmopoliittinen maailman-katsomuksensa, joka oli tarttunut monikulttuurisesta perheestä, maailmanmetropoli Pietarista ja opiskeluaikojen Dresdenistä. Lisäksi Kansainliitto on sen ensimmäisenä vuosikymmenenä nähtävä länsivaltojen neuvostovastaisena liittoutumana.⁸²

Vaikka Enckell vastusti suurvaltariippuvuutta, teki hän poikkeuksen Ranskan suhteen. Asemapaikan vaikutuksen lisäksi Enckellin sympatiat juontuivat hänen ajatuksestaan, että Ranska oli ainoa suurvalta, jolla ei ollut omia sotilaallisia intressejä Itämerellä.⁸³ Ranskalaismielisyys ei ollut harvinaista vuosisadanvaihteen Suomessa, etenkin Enckellin yhteiskuntaluokassa. Ensimmäinen maailmansota oli lisäksi tuonut uuden sotilaallispoliittisen ulottuvuuden perinteiseen yläluokkaiseen ranskalaismielisyteen. Enckellin ranskalaismielisyden juuret juontuivat todennäköisesti jo Pietarin-vuosista. Keisarillisessa pääkaupungissa ranskalaismielisyydellä oli pitkät aristokraattiset perinteet.⁸⁴

1920-luvun puolivälissä Enckell jäi kuitenkin pitkälti yksin näkemyksineen Suomen ulkopolitiikasta. Samalla hänen asemansa ulkopolitiikan vaikuttajana heikkeni. Vaikka turvallisuuspolitiikka 1920-luvulla rakennettiin pitkälti Kansainliiton varaan, erottui valtionjohdon ”legalistinen” Kansainliitto-politiikka, joka rakentui toivoon pitävistä kansainvälisistä oikeuskäytännöistä, Enckellin internationalistisista näkemyksistä. Ero näkyi kenties selkeimmin Enckellin ja Rafael Erichin välisessä kiistassa niin kutsutusta Pohjolan Locarnosta 1925–1926.

Erichin suunnitelmassa Skandinavia ja Itämeren maat olisivat muodostaneet Kansainliiton tukeman puolustusliiton, jonka Neuvostoliitto

olisi allekirjoitettava siihen kuulumattomana valtiona, antaen Kansainliitolle välitysvallan mahdollisen konfliktin syttyessä. Enckell piti hanketta epärealistisena, koska Neuvostoliittoa ei voitaisi vaatia hyväksymään itselleen epäedullisia hankkeita. Lisäksi yksittäisten valtioiden välinen sopimus olisi tavallaan paluu vanhaan konferenssidiplomatiaan, jota Geneven internationalistista yhteishenkeä ihaileva Enckell vastusti.⁸⁵ Taus-talla vaikutti myös Enckellin epäilyt bolševikkien kanssa tehtyjen sopimusten arvosta. Enckellin mielestä niihin ei koskaan saanut luottaa liikaa.⁸⁶ Liittohanke kaatui lopulta nimenomaan Neuvostoliiton vastustukseen.

Monen riidan lähetystö

Enckelliä harmitti, että Helsingistä Pariisiin kantautui vain vähän tietoja, eikä todellista ajatusten-vaihtoa lähettilään ja ulkoministerin välillä syntynyt.⁸⁷ Vuosikymmenen alun suurten kysymysten siirryttyä pois päiväjärjestyksestä Enckelliä selvästi häiritsi, ettei hänen näkemyksiään maan ulkopolitiikasta enää kaivattu yhtä usein. Samaan aikaan ulkoministeriössä kritisoitiin lähettiläiden aktiivista otetta, ja lähettiläitä kehoitettiin välttämään subjektiivisia kannanottoja raporteissaan.⁸⁸

Välejä hallituksen ja Enckellin välillä hiersi lisäksi ulkomaanedustuksen niukka budjetti, mikä johti vaatimattomiin olosuhteisiin Pariisissa. Clerc kuvaa hyvin edustuksen alkuvuosia, jolloin edustus toimi erilaisissa pienissä vuokratiloissa. Koko lähettiläskautensa ajan Enckell joutui vuokraamaan oman edustusasuntonsa ja niukkojen määrärahojen takia käyttämään omia säästöjään.⁸⁹ Enckell valitteli oman lähetystalon puuttumisen olevan ongelma etenkin Pariisissa, jossa arvostettiin diplomatian ulkoisia muotoja.⁹⁰ Taloudellinen ahdinko ei ollut ongelma vain Ranskassa, vaan lähes kaikissa lähetystöissä

81. CE Rafael Erichille 18.3.1926, 2, CEA, KA.

82. Mark Mazower, *Governing the World. The History of an Idea, 1815 to the Present*. Penguin Books 2013, 175; Timo Miettinen, *Eurooppa. Poliittisen yhteisön historia*. Teos 2021, 218, 333–335.

83. Finlands anseende utomlands har mycket stadgats. *Hufvudstadsbladet* 12.11.1921, 5; CE R-122 20.2.1923; CE R-123 7.3.1923; CE R-125 22.3.1923; CE R-128 12.4.1923, 5 C 6, UMA; Suomen edustajat ulkomailla. *Uusi Suomi* 3.5.1925, 2.

84. Seppälä 2014, 8, 13–14, 25, 241.

85. CE E. N. Setälälle 29.1.1926; 22.2.1926, 7, CEA, KA; Antti Hackzell CE:lle 21.1.1926, 4, CEA, KA; Enckell 1956a, 222–227.

86. CE-R 162 15.4.1926, 5 C 6, UMA.

87. CE Rafael Erichille 30.7.1920; CE Rafael Erichille 8.6.1923, 2, CEA, KA.

88. ”Eräitä yleisiä ohjeita kaikille Suomen lähettiläille” 10.11.1919, 34, CEA, KA.

89. Clerc 2017, 46–47. Katso myös CE R-74 2.11.1920; CE R-78 17–31.12.1920, 5 C 6, UMA; CE Rafael Erichille 30.7.1920; CE Rafael Erichille 12.1.1921, 2, CEA, KA.

90. CE Rudolf Holstille 10.9.1919, 34, CEA, KA.

kamppailtiin puutteellisten resurssien kanssa.⁹¹ Maailmansodan jälkeisessä Suomessa kesti vielä vuosia, ennen kuin taloudellinen tilanne salli ulkomaanedustuksen ulkoisten manifestaatioiden, kuten lähetystöalojen, hankkimisen yleisten eurooppalaisten normien mukaisiksi.

Taloudellisista syistä lähettiläiden oli hoidettava suuri osa lähetystön päivittäisistä asioista, kuten konsulitehtävistä ja lehdistöseurannasta, raporttien kirjoittamisesta ja politiikan seuraamisen ohella.⁹² Selvitäkseen suuresta työtaakasta Enckell palkkasi lähetystöön yllä mainittuja Suomen-asian epävirallisia edustajia. Clerc on kuvannut kuinka vanhempien, usein ruotsinkielisten, Enckellin oman sukupolven edustajien ja nuorempien, usein suomenkielisten, ulkoministeriön lähettämien virkahenkilöiden välille syntyi ristiriitoja. Perimmäinen syy närkästykseen oli, että Enckell suosi urakehityksessä ja ansiomerkeissä ensimmäistä ryhmää.⁹³ Enckellin taustan voi olettaa vaikuttaneen hänen toimintaansa. 1870-luvulla syntyneellä Enckellillä oli edelleen yksi jalka vankasti vanhassa sääty-yhteiskunnassa, ja hän oli saanut hyvin konservatiivisen kasvatuksen.⁹⁴ Lähettiläänä hän luotti samankaltaisen taustan ja kielitaidon omaaviin henkilöihin.

1920-luvun puolivälistä suomalaisia instituutioita ravisuttanut kieliriita rantautui myös ulkoministeriöön, joka siihen asti oli ollut varsin ruotsinkielinen.⁹⁵ Enckelliä pyydettiin muun muassa vaihtamaan raporttiansa kieli ruotsista suomeksi.⁹⁶ Enckell jätti kehotukset pitkään huomioimatta, mutta joutui viimeisimpinä lähettiläsvuosinaan hyväksymään ministeriön diktaatin. Enckellin ruotsinkielisyys oli saanut kritiikkiä jo vuosien 1918–1919 ulkoministerikaudella, jolloin

hänet edistyspuoleen johdolla pyrittiin vaihtamaan ”suomalaisempaan” ja ”demokraattisempaan” ministeriin.⁹⁷ Kritiikki toistui 1920-luvun puolivälissä, ja ulkoministeri K. G. Idmanin mukaan Enckellin suomen kielen taito oli ”notorisen tunnettu” ministeriössä.⁹⁸ Myös Pariisin lähetystön sisällä Enckellin ruotsinkielisyys hiersi suhteita johdon ja alempien virkahenkilöiden välillä, kuten Clerc on tuonut esille.⁹⁹

On syytä huomioida, että suhteet Ruotsiin olivat surkeimmillaan Ahvenanmaan-kiistan jälkimainingeissa 1920-luvulla. Lisäksi suomalaisuusaatteen omaksuneissa diplomaattipiireissä pidettiin tärkeänä, että nuoren maan ulkomaanedustus näyttäisi korostetun suomalaiselta ja suomenkieliseltä. Aristokraattisävyinen, pietarilaissyntyinen ja ruotsia äidinkielenään puhuva Enckell sopi huonosti tähän kuvaan. Enckell ei toki ollut ainoa ulkomaanedustuksen edustajista, joka istui huonosti suomalaisuusliikkeen maakovatyöhön. Voimistuva kieliriita johti muun muassa siihen, että Lontoon-lähettiläs Ossian Donner ja Varsovan-lähettilääksi siirretty Ehrström erotettiin viroistaan puutteellisten kielitaitojen takia.¹⁰⁰

Lokakuussa 1927 Enckell jätti diplomatian ja palasi elinkeinoelämän palvelukseen. Virallinen syy lähdölle oli hänen halunsa taata suomalaisen koulutus lapsilleen. Lähdeaineisto ei tarjoa selkeää vastausta sille, oliko tämä todella perimmäinen syy. Totta on ainakin, että Enckell oli yrittänyt järjestää, siinä onnistumatta, suomalaisen yksityisopettajan lapsilleen.¹⁰¹ Juhani Paasivirran mukaan Enckellin eron takana olivat hänen turhautumisensa poliittiseen järjestelmään sekä hänet alun perin diplomaattitehtäviin sysänneen maailmansodanjälkeisen krii-

91. Katso esim. Herman Gummerus CE:lle 10.6.1922; G. A. Gripenberg CE:lle 24.3.1925, 3, CEA, KA; Harri Holma CE:lle 6.7.1922.

92. Paasivirta 1968, 193.

93. Clerc 2017, 42. Katso myös esim. John Uggla CE:lle 6.10.1919, 8, CEA, KA; Arthur Långfors CE:lle 7.8.1922, 5, CEA, KA; Pontus Artti CE:lle 30.3.1925, 1, CEA, KA.

94. Screen 1990, 11; Riska 1993, 127.

95. Y.A.K., Ei heimolaiset, vaan suomalaiset. *Iltalehti* 10.10.1921, 3; Lauri Ingman CE:lle 2.7.1922, 5, CEA, KA; Ulkoministerin paikan täyttäminen. *Karjalan Aamulehti* 22.10.1922, 2; Paasivirta 1968, 163; Henrik Meinander, *Nationalstaten. Finlands svenskhets 1922–2015*. SLS & Atlantis 2016, 41–42.

96. CE R-136 16.1.1924, 5 C 6, UMA.

97. Jägerskiöld 1969, 141; Pietiäinen 1986, 361–363; Pietiäinen 1992, 372–374.

98. K. G. Idman CE:lle 23.10.1925, 5, CEA, KA.

99. Clerc 2017, 15, 42–43.

100. Ossian Donner CE:lle 28.10.1925, 1, CEA, KA; Ossian Donner, *Åtta år. Memoaranteckningar från åren 1918–1926*. Oxford University Press 1927, 235–236; 254–262; Lemberg 1989, 115–116.

101. Einar Böök CE:lle 7.6.1925, 1, CEA, KA; CE Antti Hackzellille 12.8.1926, 4, CEA, KA.

siajan loppu.¹⁰² Kirjeessä Hjalmar J. Procopélle Enckell toteaa kokeneensa lähettilään toimen ajoittain kiittämättömäksi ja katkeroitavaksi.¹⁰³ Lokakuussa 1925, kieliriidan voimistuessa, Enckell oli uhannut erota, jos häneltä vaadittaisiin parempaa suomen kielen taitoa.¹⁰⁴ Vaikka Enckell vapautettiin suomen kielen taidoiltaan puutteellisiksi epäilyille diplomaateille määrätystä kielikokeesta, on todennäköistä, että voimistuva kieliriita oli viimeinen pisara valtiovallan kanssa kamppailuun turhautuneelle Pariisin-lähettiläälle.

Johtopäätökset

Suomen ulkopolitiikan historia maailmansotien välisenä aikana mielletään usein kehityskulukuksi, jossa saksalaissuuntauksesta siirrytään ympärystävaltaliiriin, Holstin johdolla reunavaltiosuuntaukseen ja lopulta Pohjoismaiseen suuntaukseen. Tässä artikkelissa olen tarkastelemalla yhtä merkittävää diplomaattista vaikuttajaa kuvannut sitä ulkopoliittista kulttuuria, joka vallitsi Suomessa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tarkastelussa piirity ennen kaikkea kuva eri ulkopoliittisten suuntausten kilpailusta. Ajanjakso onkin nähtävä murroskautena. Samalla, kun ulkoasiainhallinto ammattimaistui, sen sisällä käytiin kamppailua ulkopolitiikan suunnasta, eivätkä siirtymät yhdestä ulkopolitiikan suunnasta toiseen tapahtuneet käytännössä niin sulavasti kuin mitä joskus on esitetty.

Vuodesta 1919 alkaen Suomen ulkopoliittikkaa alettiin rakentaa vientiteollisuuden ja Mannerheimin suosimaan yleiseen ympärysvaltamieliseen suuntaan. 1920-luvun edetessä tämä politiikka menetti kuitenkin kannatustaan. Samaan aikaan ulkoasiainhallinto haluttiin muotoilla nuoren tasavallan näköiseksi, mikä tarkoitti uusien, usein suomenkielisten, ammattilaisten kouluttamista ja lähettämistä lähetystöihin. Molemmat kehitykset herättivät vastustusta vanhassa kaartissa. Laajemmin on nähtävissä, että ulkoministeriön diplomaatit ja Helsingin virkamiehet poteroituivat 1920-luvulla ulkopoliittisen suunnan näkemuserojensa perusteella, mihin toki vaikuttivat myös puoluepoliittiset kytkökset. Eri suuntien jäsenet pitivät tiiviisti yhteyttä samanmielisten kanssa.

Asetelmaa voisikin kuvailla epävirallisten ulkopoliittisten suuntausten verkostojen kilpailuksi. Näihin verkostoihin kuului keskeisinä toimijoina ulkoasiainhallinnon ulkopuolisia vaikuttajia.

Enckellillä oli taustansa myötä hyvät edellytykset menestyä diplomaattina 1900-luvun alussa. Ennen nimitystään Enckell oli ehtinyt luoda maineikkaan uran teollisuusjohtajana ja Venäjän-asiantuntijana. 1920-luvulla Enckellin toiminnassaan korostui hänen omakuvansa epäpoliittisena ammattidiplomaattina sekä tausta teollisuusjohtajana. Nämä piirteet mahdollistivat sopeutuvaisen suhtautumisen maailmanpolitiikan käänteisiin. Enckell edusti 1920-luvulla tiettyä mannerheimilaisen ulkopolitiikan jatku-moa, ja hänen liputtamansa ulkopolitiikan kulmakivi oli Suomen integroiminen osaksi läntistä Eurooppaa. Enckellin ulkopoliittisessa ajattelussa yhdistyivät kiinnostavalla tavalla kansainvälisen järjestyksen näkeminen reaalipolitiikan kautta sekä liberaali ja kosmopoliittinen maailmankuva, jossa kansainvälinen yhteistyö ja ristirippuvaisuus edistivät rauhaa.

Enckell lukeutui puoluepolitiikan ulkopuolelta värvättyihin asiantuntijoihin, joista maan ulkomaanedustus alkuvuosina oli riippuvainen. Omapäinen toiminta kuitenkin hiersi suhteita poliittiseen ohjaukseen pyrkivän hallituksen kanssa. Puutteelliset resurssit johtivat monenlaiseen improvisointiin ulkomaanedustuksen järjestelyissä. Murrosaika tekee ajanjaksosta kiinnostavan sekä uuden diplomatian historian että henkilö- ja kulttuurihistoriallisten lähestymistapojen näkökulmasta. Leveämpi, prosopografinen, lähestymistapa voisi vielä paremmin tuoda esille edellä mainitut löyhät ulkopolitiikan suuntauksen verkostot, jos tutkittaisiin ensimmäisten lähettiläiden taustoja ja niiden vaikutusta ulkopolitiikan muotoutumisessa.

Artikkeli on kirjoitettu Suomen Kulttuurirahaston ja Nylands Nation myöntämien apurahojen turvin.

FM **Sebastian Lindberg** on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** sebastian.lindberg@helsinki.fi

102. Paasivirta 1968, 264.

103. CE Hjalmar J. Procopélle 12.5.1927, 6, CEA, KA.

104. CE Ossian Donnerille [lokakuu 1925], 1, CEA, KA.